

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2023

5. Бекзатова, Г. (2017). Қазақстан Республикасындағы қылмыскер әйелдер: ерекшеліктері мен себептері. "Құқық және Әділет мәселелері" журналы, 3 (51), 78-83.

УДК 343.2

ТЕРРОРИЗМ АКТІСІ ТУРАЛЫ КӨРІНЕУ ЖАЛҒАН ХАБАРЛАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ

Жаппархан Шыңғысхан

zapparhan.shingiskhan@gmail.com

*Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, заң факультеті 2 курс, «Құқықтану» мамандығының
студенті Астана қаласы, Қазақстан
Ғылым жетекшісі – М.Б. Муратханова*

Терроризм – күш көрсету идеологиясы және халықтың зәресін алу мен зорлық-зомбылық жасау, сондай-ақ, іс-әрекеттердің басқа да пішіндері арқылы билік органдарының шешім қабылдауына ықпал ету. Бұл – мыңдаған қарапайым азаматтардың өмірін жалмайтын, сөйтіп, бүкіл елді үркітетін жарылыстар. Бұл – ядролық, химиялық немесе биологиялық қару қолдану қатері. Оның діни түрткілері де болуы ықтимал, олар әртүрлі діни сенімдегі адамдардың арасына зорлық-зомбылық пен шектен тыс төзімсіздік уәждерін таратудан байқалады. Терроризм бір күнде пайда болған жоқ. Ол қай заманда да түрлі пішінде бар болатын. Бірақ, қазіргі ғылым мен техниканың, ақпараттық технологиялардың қарыштап дамуына орай оның ауқымы, қарқыны және қоғамдық санаға ықпалы бұрынғыдан сандаған есе өсіп, ұлғайып кетті. Міне, әлемдік қоғамдастық осыдан үрейленеді. Бельгиядағы, Париждегі, Ресейдегі (Бесландағы мектепті басып алған кезде кепілдікке 1128 адам алынды, 334 адам қаза тапты) лаңкестік оқиғалар осының дәлелі. 2000 жылы Мәскеуде Пушкин алаңының астындағы жерасты өткелінде террорлық акт жасалды. Онда 13 адам өліп, 60-қа жуық адам жараланды. Яғни, терроризм халықты құрбандыққа шалуымен қауіпті. Ол – бүкіләлемдік бейбітшілік пен қауіпсіздікке төнген ең елеулі қатер. Сондықтан да әлемдік қоғамдастық лаңкестік әрекеттерден үрейленуі заңды. Енді, тіпті, бұған дейін тыныш болған Еуропаға да қауіп төнді. Соған орай барлық елдерде қауіпсіздік шаралары күшейтілуде. Мұның өзі қатардағы азаматтардың құқықтарын барған сайын шектей түсуде.

Заң әдебиетін және тергеу-сот практикасын талдау дайындалып жатқан жарылыс, өртеу немесе адамдардың өліміне, елеулі мүліктік залал келтіруге не өзге де қоғамға қауіпті салдардың туындауына қауіп төндіретін өзге де іс-әрекеттер туралы көрінеу жалған хабарламаны саралаудың әртүрлі тәсілдері туралы куәландырады. Қылмыстық-құқықтық нормаларды қолданудың күрделілігі көбінесе белгілі бір қылмысты байланысты құрамдардан ажыратуға байланысты. Осыған байланысты терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарламаны шектеу туралы мәселені қарау (Б. Элементтері мен белгілері бойынша онымен аралас қылмыстардан терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарламаға (ҚР ҚК 273-бабы), сондай-ақ кісі өлтіру немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіру қатеріне (ҚР ҚК 115-бабы), бұзақылыққа (ҚР ҚК 293-бабы), Көрінеу жалған сөз айтуға (ҚР ҚК 419-бабы) және террористік актіге (ҚР ҚК 255-бабы) тән ұқсас және ерекше белгілерді анықтауға мүмкіндік береді.

Терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлау тар мағынада қоғамдық қауіпсіздікке, яғни қоғамның әрбір мүшесінің қауіпсіз өмір сүру жағдайларын, қоғамдық тәртіпті, әртүрлі жұмыстарды жүргізу кезінде және жалпы қауіпті заттармен жұмыс істеу

процесінде жеке, қоғамдық немесе мемлекеттік мүдделердің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастарға қол сұғады.

Терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлау (ҚР ҚК 273-бабы) жеке адамға, қоғамға және мемлекетке тікелей қатер төндіретіндіктен, объективті тарап белгілері бойынша ҚР ҚК 115 және 273-баптарында көзделген қылмыстардың аражігін ажырату қажет болады.

Терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлау және адам өлтіру немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіру қатері туралы көрінеу жалған хабарлау, өзінің хабарламасымен жарылыс, өрт қою және адамдардың қайтыс болу қаупін туғызатын өзге де әрекеттер арқылы белгілі бір адамның өмірінен айырудың арнайы мақсатын көздеуі мүмкін адамнан келетін бірдей объективті белгі - қатерге ие болады.

ҚР қылмыстық заңнамада "қауіп" терминінің түсіндірмесі көрсетілмеген. Бірақ, доктриналық деңгейде бұл ұғым жеткілікті түрде егжей-тегжейлі қарастырылған. Сонымен, қылмыскер өзінің өмірі мен денсаулығы үшін қорқыту мен қорқумен байланысты белгілі бір мақсатқа жету үшін жәбірленушіге психикалық әсер ету қауіп деп танылады. ҚР ҚК-нің 273 және 115-баптарында көзделген қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша тергеу және сот практикасының материалдарын жинақтау, қылмыс ретінде жасалған кезде осы бапта көзделген әрекеттерді көрсетеді. ҚР ҚК-нің 273-бабы және ҚР ҚК-нің 115-бабында көзделген қылмыстар, жәбірленушіде кінәлілер көрсеткен қауіптерден қорқуға нақты негіздер бар.

"Қылмыскердің қауіп-қатерді жүзеге асыруының шынайылығы" ұғымының мазмұны қолданыстағы қылмыстық заңның нормаларында жеткілікті түрде ашылмайды. Бірақ бұл тұжырымдаманы анықтауға қатысты бірқатар пікірлер бар. Жәбірленуші кінәліні біліп, қауіптен қорқуға толық негіз болған кезде қауіп нақты болады. Мұндай негіздер: қауіп-қатерді білдіру тәсілі; қару немесе қару ретінде пайдаланылуы мүмкін заттардың болуы; қауіп төндіруші мен жәбірленушінің бұрынғы қарым-қатынасы болуы мүмкін. И. Ш. Борчашвили "мұндай қауіп кез - келген түрде - ауызша, жазбаша түрде, іс-әрекетпен (мысалы, қаруды көрсетумен) және т.б. көрсетілуі мүмкін" деп санайды. Сонымен қатар, кінәлінің мінез-құлқы мен жеке басының сипаттамасы, сондай-ақ оның жәбірленушімен қарым-қатынасы мұндай қауіптің шындығын объективті түрде көрсетуі керек" [30, 201]. Сонымен, расымен қауіптілік дегеніміз - қылмыскердің жәбірленушіге қару немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды көрсетуі; қауіп төндіруші мен жәбірленушінің қиын қарым-қатынасы, нәтижесінде соңғысы ауызша немесе жазбаша түрде көрсетілген қатерді қолдану шындығын шынымен білуі керек.

Қарастырылған қылмыстар бір-бірінен қауіп-қатерді хабарлау әдісімен ерекшеленеді. Терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлау кезінде кінәлі адам ауызша, жазбаша, телефон және басқа да байланыс құралдарының көмегімен, көп жағдайда өз деректерін жарияламай хабарлайды, бірақ өзін анонимді түрде қалдырады, ал кісі өлтіру немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіру қаупі әрқашан ашық болып табылады, осыған байланысты жәбірленуші өзінің өмірі мен денсаулығына нақты қандай тікелей адамнан (адамдардан) төніп тұрғанын біледі.

Біз қарастырып отырған ҚР ҚК 273-бабында көзделген қылмыс бұзақылықпен тығыз байланысты, бұл көп жағдайда бірінші рет бұзақылық ниетпен жасалатындығына байланысты.

Н.И. Фомичеваның ойынша бұзақылықтың тікелей нысаны деп "...қоғамдық тәртіп. Факультативті тікелей объектілер - бұл адамның денсаулығы, оның дене бітімі, қоғамдық қауіпсіздігі, меншігі" [39, С. 109], қоғамдық тәртіп, осы қылмыстың қосымша объектілері ретінде ол адамның денсаулығын, адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін анықтайды "...қоғамдық тәртіп, ал қосымша объект - адамның денсаулығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті немесе меншік қатынастары", "...қоғамдық тәртіп қоғамдық қауіпсіздіктің элементі ретінде деп санайды. Бұзақылықтың қосымша объектісі басқару тәртібі, жеке адамның ар-намысы мен қадір-қасиеті, адамдардың денсаулығы не азаматтардың, сол сияқты әртүрлі меншік

нысанындағы ұйымдар мен мекемелердің мүліктік мүдделері болуы мүмкін" [39, С. 111]. Сонымен, бұзақылықтың тікелей объектісін қоғамдық тәртіпті бұзу деп сипаттауға болады, ал басқару тәртібі қосымша ретінде әрекет етеді, өйткені ҚР ҚК-мен айыпталған бұзақылық жасау оның қалыпты жұмыс істеуін, сондай-ақ осы қылмысқа ұшыраған жәбірленушінің денсаулығын, ар-намысы мен қадір-қасиетін бұзады.

Бұзақылық, ең алдымен, белгілі бір адамға емес, мемлекет пен қоғамға қарсы бағытталған заңсыз әрекет ретінде көрінеді, өйткені мұндай қылмыс құрбанының өмірі, денсаулығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті басқа нормаларда қылмыстық заңмен қорғалады.

Терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлаудың біліктілік ерекшеліктерін оның құраушы белгілерін доктриналық, заңды және соттық түсіндірудің ерекшеліктерін ескере отырып зерттеу мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді.

Белгілері ҚР ҚК-нің 273-бабында көрсетілген қазіргі заманғы қылмыс құрамы өзінің тарихи прототиптерінен хабарлама нысанына да, оның адресатына да біліктілік талаптарын қоятын кеңестік прототиптерге қарағанда неғұрлым кең іс-әрекеттерді қамтуға қабілетті икемді диспозициясымен ерекшеленеді.

Шетелдік қылмыстық заңнама нормалардың атауын ұқсас тұжырымдаумен және мәндерге жақын белгілердің көмегімен нормалардың өздерін жобалаумен сипатталады. Әлемдік қылмыстық саясаттың міндеті-терроризм актісі туралы көрінеу жалған мәлімдемеде көрсетілген іс-әрекетті криминализациялаудың бірыңғай тәсілін әзірлеу. Терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлау үшін жауапкершілік туралы заңнаманың кейіннен дамуы, ең алдымен, терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы өңірлік маңызы бар халықаралық келісімдер мен конвенцияларды біріздендірумен, сондай-ақ олардың ережелерін қатысушы елдердің заңнамасына терең имплементациялаумен байланысты.

Терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлаудың негізгі тікелей объектісі қоғамдық қауіпсіздік болып табылады; қылмыстың осы құрамының қосымша тікелей объектісі - азаматтардың меншік қатынастары, құқықтары мен мүдделері, терроризм актісі жасалуы мүмкін ұйымдардың, мекемелердің, кәсіпорындардың қалыпты қызметі; факультативтік объект - өмір және денсаулық, өйткені ҚР ҚК 273-бабында көзделген қылмысты жасаудың кейбір жағдайларында адамдардың белгісіз тобына белгілі бір мән-жайлар жиынтығы кезінде өлім немесе денсаулыққа зиян келтірілуі мүмкін.

Қол сұғушылық объектілерінің көптігін ескере отырып, қазіргі уақытта осы әрекеттің нақты және ықтимал қоғамдық қауіптілігінің сипаты мен дәрежесін жете бағаламау заңнамалық деңгейде еңсерілмеген сияқты, осыған байланысты құрамы ҚР ҚК-нің 273-бабында көзделген қылмыс үшін жауапкершілікті күшейтудің қажеттілігі мен сөзсіздігі атап өтіледі.

Бұл қылмыстың жасалуы жарылғыш құрылғыларды қолданумен, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарын немесе электрондық немесе ақпараттық және телекоммуникациялық желілерді қолданумен жиі кездесетіндіктен, бұл тек қасақана ғана емес, сонымен бірге қолданыстағы заңнамаға қарағанда объективті және салыстырмалы түрде үлкен қоғамдық қауіпті көрсетеді.

Қолданыстағы қылмыстық заңнама бойынша ҚР ҚК 273-бабында көзделген қылмыс субъектісі қылмыс жасаған кезде 14 жасқа толған, ақыл-есі дұрыс жеке тұлға болып табылады.

Қазіргі уақытта ҚР ҚК-нің 273-бабында көзделген қылмыс ауырлығы бойынша онша ауыр емес санатқа жатады, соның салдарынан осы әрекетті алғаш рет жасаған және ҚР ҚК-нің 63-бабында көзделген ауырлататын мән-жайлар болмаған қылмыскерге белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде жаза тағайындалмайды.

Көп жағдайда ҚР ҚК 273-бабы бойынша ауырлататын мән-жайлардың болмауы жасалған әрекеттің ауырлығына сәйкес келмейтін жаза тағайындауға әкеледі, кінәлі адамдар мен ықтимал қылмыскерлерге профилактикалық әсер етудің тиімділігін төмендетеді. 14 жасқа толған, бірақ қылмыстық жауаптылықтың жалпы жасына толмаған адамдардың көпшілігі террористік акт туралы көрінеу жалған хабарлама жасаудың іс жүзіндегі сипаты

мен қоғамдық қауіптілігін түсінбейтінін, сондай-ақ олардың ниетімен қылмыстық-құқықтық қорғау объектілерінің осындай кең спектріне қол сұғушылықты қамтымайтынын назарға ала отырып, осы қылмыстың негізгі құрамын жасағаны үшін қылмыстық жауаптылықтың жасын 16 жасқа дейін арттыру қажет болып көрінеді.

Бұзақылықтың тікелей объектісі (ҚР ҚК 293-бабы) қоғамдық тәртіп болып табылады, қосымша ретінде басқару тәртібі, сондай-ақ осындай қылмысқа ұшыраған жәбірленушінің денсаулығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті әрекет етеді. Бұдан басқа, бұзақылықтың объективті жағы ҚР ҚК 293-бабы 1-бөлігінің "а" тармағына сәйкес қаруды немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолдануды көздейді, ал терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлама жасаған кезде (ҚР ҚК 273-бабы) қарудың қандай да бір түрі пайдаланылмайды.

ҚР ҚК-нің 273 және 419-баптарында көзделген қылмыстардың объективті жағы бойынша, біріншіден, көрінеу жалған сөз жеткізу кезінде террористік актінің жасалғаны, ал терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабар беру кезінде ол тек жоспарланғаны; екіншіден, терроризм актісі туралы көрінеу жалған мәліметтер хабарлаған кінәлі адам құқық қорғау органдарын, мекемелерді, ұйымдарды, жекелеген адамдарды хабардар ете алады, ал көрінеу жалған сөз жеткізу кезінде адам қылмыстық іс қозғауға өкілеттігі бар құқық қорғау органдары ғана тергейді.

Қауіпті түрде террористік акт жасау (ҚР ҚК 255-бабы) терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарламадан (ҚР ҚК 273-бабы) ерекшеленеді, өйткені қылмыскер билік органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына әсер етпей, адамдардың қаза табуына және басқа да қоғамға қауіпті салдарларға тікелей қауіп төндіретін жарылыс, өртену және өзге де әрекеттер қауіпін пайдаланады; террористік акт жасаған кінәлі адам осы органдар мен ұйымдарға ықпал ету мақсатын көздейді (ҚР ҚК 255-бабы).

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1.Сматлаев Б.М. Қазақстан Республикасындағы терроризммен және экстремизммен күресу мәселелері: Нұр-Сұлтан қ. «Центр Элит» 2021 ж. – 19 бет.

2.Қазақстан жаңалықтары: Астана. 14 қазан. «Kazakhstan Today» [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: <https://nomad.su/?a=5-200910150313>

3.«Preventing violent extremism through promoting inclusive development, tolerance and respect for diversity» / Норвегия, Осло қ. 2016 ж. 14-16 наурыз. UNDP әлемдік кездесу. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: <https://data.unhcr.org/en/documents/download/49698>

4.Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы N31 Заңы 1 бап, 4-бөлімі.

УДК 343.2/.7

АНАСЫНЫҢ БАЛАСЫН ӨЛТІРУІ АДАМДЫҚПЕН ЖАНАСАДЫ МА?

Мақсұт Аружан

maksutaruzhan0303@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,